

Koglekirtlen

eller

Hvorved skabes forbindelsen mellem udtryk og indhold?

Ole Togeby

Den udstrakte og den uudstrakte substans

Forudsætningen for den moderne naturvidenskab blev blandt andet lagt af Descartes, da han på grundlag af epistemologiske overvejelser satte et skel mellem sjælen, som han havde umiddelbart adgang til, og legemet, som det var videnskabens opgave at få adgang til. Derved blev vejen banet for at undersøge den materielle verden uafhængigt af Guds plan, og med særlige metoder. Pudsigt nok var Descartes erklærede mål at bevise Guds eksistens, men resultatet af hans arbejde blev i sidste ende en naturvidenskab helt løsrevet fra teologien.

Descartes ideer kan ses i formuleringer som disse (Descartes, 1641, *Sjette Meditation*):

33. Ved denne undersøgelse vil jeg indledningsvis sige, at der er stor forskel mellem sjæl og legeme, eftersom legemet af naturen altid kan deles, medens sjælen er udelelig. For når jeg betragter sjælen d. v. s. mig selv, for så vidt som jeg kun er en tænkende ting, så kan jeg ikke skelne mellem forskellige dele, men opfatter mig selv som værende kun én ting, -og tilmed en hel ting. Og selv om hele sjælen synes at være forenet med hele kroppen, så konstaterer jeg, at der ikke forsvinder noget af min sjæl, selv om en fod, eller en arm eller en anden legemsdel skilles fra kroppen. Og det at ville, at sanse, at begribe etc. kan strengt taget ikke siges at være sjælens dele, for det er en og samme sjæl, som er i funktion, hvad enten jeg vil noget, sanser noget, eller begriber noget. Men det er noget ganske andet med legemlige eller udstrakte genstande, for jeg kan ikke forestille mig en eneste af dem, som bevidstheden ikke kan dele op, og som jeg altså opfatter som delelig. Hvilket er tilstrækkeligt til at få mig til at indse, at menneskets sjæl er fuldstændig forskellig fra kroppen, hvis jeg ikke allerede ad anden vej havde fået det at vide.

34. Endvidere konstaterer jeg, at bevidstheden ikke modtager påvirkninger direkte fra alle legemets dele, men kun fra hjernen, eller måske endog kun fra en af dens mindste dele, nemlig den, hvortil man efter sigende kan lokalisere fællessansen. Det er denne del af hjernen, som overfører ensartede påvirkninger til bevidstheden, når den selv påvirkes på samme specielle måde, uanset om legemets øvrige dele samtidig udfører andre bevægelser, hvilket fremgår af utallige erfaringer, som det er unødvendigt at referere her.

Denne problemstilling er den samme som den der dukker op i sprogvidenskaben under navnet ikonicitet og struktur, nemlig: hvilke forskelle og ligheder er der mellem indhold og udtryk i det sproglige tegn, og hvorledes etableres forbindelsen mellem dem?

Situationen er dog nu omvendt. Det herskende paradigme er, med de formelle grammatikker, at vi kun har videnskabelig adgang til den materielle udtryksside, mens indholdet kun studeres som det der udtrykkes ved den materielle side af tegnene. Den fænomenologiske indholdside, som for Descartes var det eneste man kunne være sikker

på, har efterhånden fået status som noget der ikke er nogen videnskabelig adgang til, og som derfor næsten ikke eksisterer.

Denne artikel er et forsøg på at opstille en model for, eller en teori for forskelle og ligheder mellem udtrykssiden og indholdssiden i sproglige tekster, og hvorledes de står i forbindelse med hinanden.

Udtrykssiden, som er en manifest handling i tiden eller et spor efter en handling, er, som Descartes udstrakte substans, helt grundlæggende delelig; den kan inddeles i stadig mindre tidsenheder: tekst, afsnit, sætning, grammatisk led, ord, morf, fon eller graf; indholdet er, som Descartes sjæl, udeleligt, meningen med en tekst er samlet i én hensigt. Og hvorledes etableres da forbindelsen mellem disse to væsensforskellige "substanser" eller hvad det nu er? Det er dette denne artikel skal handle om.

Legemets delelighed

Det er ukontroversielt at definere en sproglig ytring eller tekst som konstitueret af et udtryk og et indhold. Udtrykssiden kan defineres som en række manifesterede handlinger i tid, dvs. ikke som en ting eller genstand, men som en række handlinger i tid (tale), eller spor efter dette forløb af handlinger (skrift).

Mundtlig kommunikation er defineret ved afsenderens og modtagerens simultane komplementære konsekutive handlinger: afsenderen taler med en hensigt, og modtageren lytter og forstår. Skriften er på samme måde defineret ved afsenderens og modtagerens komplementære konsekutive handlinger, handlingsrækkerne er blot ikke simultane, men er oftest forskudt i tid og rum. Skrifte tegn som ikke kan tydes, falder således ikke ind under begrebet en sproglig tekst, for de mangler den ene række af komplementære handlinger, nemlig modtagernes.

Kommunikationens udtryksside, afsenderens manifesterede handlinger, er et forløb afgrænset i tid, som kan kaldes kommunikativ interaktion, og som i flere trin kan inddeles i mindre enheder i tid (Clark, 1996).

En INTERAKTION (samtale, diskurs, debat) er udveksling af ytringer mellem to eller flere parter, den afgrænses i tid af skift i kommunikationssituationens scene, dvs. i skift i tid, sted, institution og antallet af samtalepartnere, og interaktionen kan inddeles i individuelle ytringer. En YTRING (taletur, replik, indlæg, tekst) afgrænses af talerskift (afsenderskift i skrift), og ytringen inddeles i sætninger. En SÆTNING afgrænses i skrift af stort begyndelsesbogstav og punktum, spørgsmålstegn eller udråbstegn, og i talen af prosodiske grænser, markeret ved pause og intonation, og sætningen inddeles i ord og morfer. Et ORD afgrænses i skriften af blanktegn og i talen af tryk, mens MORFER ikke har nogen umiddelbart iagttagelige afgrænsninger i forløbet. FONER har heller ikke nogen umiddelbar afgrænsning, mens BOGSTAVER i bogtryk og maskin skrift afgrænses af baggrundsfarve uden sværte. De forskellige niveauer sproglig interaktion kan inddeles på, kan illustreres med samtalen (hvor jeg dog har noteret grafer og ikke foner):

A: - Kommer du så? Vi spiser.

B: - Det forsøger jeg.

interaktion	ytringer	sætninger	ord	morfer	grafer
den enes replik (opfordring)	spørgsmål	verbal + subjekt + adverbial	rod	<i>komm</i>	$k + o + m +$
			+ fleksiv	<i>er</i>	$e + r + \_ +$
			pronomen	<i>du</i>	$d + u + \_ +$
			adverbium	<i>så</i>	$s + å + \_ +$
	begrundelse	subjekt + verbal	pronomen	<i>Vi</i>	$v + i + \_ +$
			rod + fleksiv	<i>spis</i> <i>er</i>	$s + p + i + s +$ $e + r + \_ +$
den andens replik (bekræftelse)	deklarativ	objekt + verbal	pronomen	<i>Det</i>	$d + e + t + \_ +$
			præfix + rod	<i>for</i> <i>søg</i>	$f + o + r +$ $s + ø + g +$
		+ fleksiv	<i>er</i>	$e + r + \_ +$	
		subjekt	pronomen	<i>jeg</i>	$j + e + g$

Forholdet mellem helhed og del er på den sproglige interaktions manifeste udtryksside bestemt alene ved KOMPOSITIONALITET: helheden er lig med summen af delene og måden de er kombineret på: et morf består (i tid) af rækken af (foner eller) grafer, et ord består af rækken af morfer som indgår i det; en sætning består af summen af ord som den er komponeret af, ytringen består af summen af de sætninger som den er konstrueret af, og interaktionen af summen af ytringer (taleture) som den er sammensat af (Partee, 1984).

Således er den manifeste udtryksside af en tekst bestemt ved sin delelighed. Som man antager for naturen, er også en sproglig tekst ikke delelig i det uendelige. De sproglige atomer er foner (grafer), og måske distinktive træk ved fonerne og graferne, men så kan det sproglige udtryk heller ikke inddeles mere.

Intentionalitet

Tanken, indholdssiden af en sproglig ytring, er et latent INTENTIONALT fænomen. Ordet *intentionalitet* bruges om at noget ikke blot eksisterer som en realitet, men også er rettet mod noget, drejer sig "om" noget, er en repræsentation af noget andet end sig selv. Rå realiteter er manifeste og epistemisk OBJEKTIVE i den forstand at de er observatøruafhængige. Jorden drejer rundt om sig selv, vand, fryser til is, og græsset gror, selv om der ikke er nogen der ser det eller tænker på det (Searle, 1983, 1995).

Intentionale fænomener, dvs. ønsker og antagelser, er latente og epistemisk SUBJEKTIVE, dvs. observatørafhængige fordi de kun findes inde i den organisme der har bevidstheden. Hvis jeg synes at det er smukt at se solen stå op, er denne tanke afhængig

af min observation; andre mennesker, der befinder sig andre steder, kan måske slet ikke se solen 'stå op', eller de synes ikke den er smuk.

Ontologisk set er intentionale fænomener imidlertid lige så objektive som rå realiteter, blot af en højere grad af kompleksitet og integration med omgivelserne; det er fænomener der findes lokaliseret i den fysiske verden på bestemte tidspunkter, de er blot ikke manifesterede, men latente, ikke observatøruafhængige, men observatørafhængige. Når konen sætter stemme på sin udånding så manden kan høre at hun siger: [d] [u], kan det beskrives som en fysisk realitet som eksisterer uafhængigt af om nogen iagttager det. Men når manden hører det, forarbejder det i hjernen og derved kommer til at tænke på sig selv, er dette både en objektiv realitet i hovedet på ham og et intentionalt, epistemisk subjektivt fænomen der kun er tilgængeligt for ham.

Det er vigtigt at se at tanker både er ontologisk objektive fysiske realiteter (i form af fysiologiske, kemiske og fysiske processer i hovedet og kroppen på den der har tanken) og epistemisk subjektive intentionale fænomener på den måde at tankens fænomenologiske indhold kun er tilgængelig for den organisme som har tanken. Når jorden drejer rundt om sig selv, og når vandet fryser til is en vinterdag, er dette rent fysiske fænomener som ikke har nogen intentionalitet.

Til de intentionale bevidsthedsfænomener regner man ØNSKER OG ANTAGELSER (beliefs and desires) på grundlag af perception, ræsonnement og erindring. Der findes dog også bevidsthedsfænomener som ikke er intentionale, dvs. ikke er rettet mod noget, eller repræsentationer af noget. Til ikke-intentionale bevidsthedsfænomener kan man regne på behov og primærfølelser som tørst og smerte og stemninger som nedtrykt eller lystighed. De er ikke 'om' noget og de kan ikke kommunikeres ved hjælp af sproget til andre bevidstheder, således som ønsker og antagelser kan.

Tankens enhed

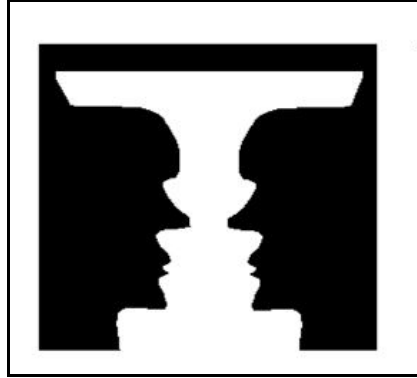
I den sproglige interaktion har intentionale fænomener ikke større udstrækning end en ytring (taletur, replik, tekst); samtaler er per definition ikke intentionale fænomener, for de enkelte persons intentionalitet rækker ikke ud over deres egen replik, indholdet af de andres replikker er latent for dem. Den intentionalitet som er knyttet til sproglig interaktion har således maksimalt en udstrækning som en ytring.

Det definerende træk ved intentionalitet, i modsætning til rå realiteter, er dens enhedskvalitet. Tanker udgør EN ENHED både af sansemodaliteter og over tid. Selv om en person perciperer den situation som hun eller han indgår i, gennem flere sansekanaler: lyd, synsindtryk, lugt, smag, opfatter personen situationen som én situation. Og selv om situationen forandrer sig, og enorme mængder af molekyler skifter plads som tiden går, opfatter personen situationen som den samme situation. Ja det at være en person er at opfatte livet som en enhed i tid man har erindring om.

I tanken opfattes alle de i tid og rum adskilte dele som én simultan, integreret og hierarkisk ordet enhed af en FIGUR PÅ EN BAGGRUND. Det er således et definerende træk ved bevidsthed at organismen der bærer bevidstheden, kun kan opfatte og erfare den situation der fremkaldte tanken, som én enhed, der består af en figur på en baggrund. Figuren opfattes som havende form og bestående af dele, mens baggrunden opfattes som uformet materiale.

Billedet herunder kan enten ses som en hvid vase på en sort baggrund eller to sorte

ansigter i profil på en hvid baggrund. Man kan godt se først det ene billede og så det andet, men man kan ikke se begge dele på en gang, og man kan ikke undlade at se et af dem (Gade, 1997: 77ff):

Det er – underligt nok – ikke ganske indlysende hvor mange sanser vi har. Men det ser ud til at vi har mindst 10 forskellige sanser som bevidstheden samler indtrykkene fra til én repræsentation af den situation bevidsthedens krop befinder sig i: syn, hørelse, lugtesans, smagssans, varmesans, kuldesans, tryksans, smertesans, muskelsans (kinæstesi) og ligevægtssans (vestibulærsans).

Gestaltningen, det på grundlag af mange synsindtryk fra øjnene at danne ét billede af en figur på en grund (og tilsvarende for de andre sanser), er et kausalt fysiologisk fænomen; vi kan ikke lade være; det er ikke noget bevidstheden styrer eller regulerer; vi kan beslutte os til at *se på* at noget sker, men når vi gør det, kan vi ikke undlade at *se at* det sker.

En nødvendig del af intentionale tanker er erindringen; uden evnen til både i kortere og længere tidsrum at opbevare, vedligeholde og genkalde tanker, ville der slet ikke være nogen tanker. Også erindringsevnen er en kausal fysiologisk proces, som tanken ikke selv har kontrol over; vi kan træne den, men vi kan ikke stoppe den.

Grammatikken beskriver hvorledes meningen med en sproglig enhed kan opfattes som en figur på en baggrund: leksemer på baggrund af fleksiver, stærktryk på baggrund af svagtryk, omsagn på baggrund af udsigelsen, budskabsudsagn på baggrund af støtteudsagn, fremsat information på baggrund af forudsat, forgrunding på baggrund af baggrunding .

At se noget som noget

Når man opfatter noget i bevidstheden som en figur på en baggrund, vil man altid SE DET SOM NOGET, eller under et bestemt aspekt. Billedet herunder kan man enten se som en and der ser til venstre, eller som en kanin der ser til højre. Man kan ikke se begge dele på en gang, men man kan skifte eller kippe mellem dem på et øjeblik (Wittgenstein, 1971: 249).

Man kan sige at en tanke altid er at genkende noget KONCEPTUELT, dvs. som en kategori (et begreb), som er kendt og giver mening for organismen som har tanken. Objektivt beskrevet er det vi ser, jo ikke andet end nogle fine klumper af tryksvæerte på noget papir. Det er kun i bevidstheden strengen genkendes som et billede af noget som man kan genkende fordi de allerede hører til en kategori som er kendt. Og det gælder ikke kun billedet af en and, men også når vi ser virkelige ænder. De er der som genstande med objektiv realitet ude i virkeligheden, men det er kun i bevidstheden vi kan beskrive dem som hørende til kategorien and med næb, øjne og hoved osv. Selv ved næbet ikke at det er et næb. Med begrebet eller kategorien sammenfatter vi delene til en helhed. Der findes også kategorier der ikke blot sammenfatter dele der er simultant tilstede, til en helhed, men også sammenfatter dele der er adskilt i tid, til en enhed, det er begreber som 'situationer', 'begivenheder', og 'liv' (Hofstadter, 1980, Kant, 1966).

De forskelle der gør en forskel

Man kan undre sig over hvilke egenskaber en fysisk realitet skal have for gennem sansning at blive opfattet som noget, og om hvilke dele af den meget komplekse situation som et menneske befinder sig i, der opfattes som figuren, og hvilke som baggrunden. Der er selvfølgelig forskelle ude i virkeligheden; nogle punkter tilbagekaster lys der ser hvidt ud, mens andre tilbagekaster lys der ser sort ud. Men grænserne mellem den hvide vase og den sorte baggrund skabes af beskueren.

Dette er blevet formuleret på følgende prægnante måde: Det som kommer fra verden over i bevidstheden (fx som grænsen mellem figur og grund), er kun DE FORSKELLE DER GØR EN FORSKEL. Ude i virkeligheden er der forskelle, men ikke (altid) grænser. Grænserne findes i bevidstheden på grundlag af de forskelle der gør en forskel. Og den forskel forskellene gør, er at organismen der opfatter, har interesser og behov forbundet med det der opfattes som figuren, og ikke i så høj grad med baggrunden. Bevidsthedshelheden er ordnet efter om delene har en funktion i forhold til den organisme der har bevidstheden (Bateson, 1967, 1970).

Forholdet mellem del og helhed er ved intentionale fænomener bestemt ved FUNKTIONALITET: meningen med en del er bestemt af hvilken funktion den har i forhold til helheden. Den hvide vase fungerer som figuren på den sorte baggrund, og de to sorte profiler fungerer som figuren på den hvide baggrund. Man ser anden hvis man skal ud og fodre ænder, og kaninen hvis man går i skoven (Halliday 1994: 25).

På denne måde fungerer tanken eller bevidstheden altid som figuren der har en funktion i forhold til den krop eller organisme som har den. Og kroppen er altid en figur på baggrund af omgivelsernes tid og rum. Tanken og bevidstheden er således i sig selv afgrænset fra omgivelserne, men også altid situeret i en krop som er placeret i tid og

rum i en situation.

Det som fremkalder og er årsagen til menneskers bevidsthedsindtryk og tanker, er en hel situation af tid og rum med lyd, lys, temperatur og tusindvis af genstande der står i relationer til hinanden og forandrer sig i tid. Heraf vil det som træder særligt frem, det som er prægnant, interessant, genkendeligt og brugbart, i bevidstheden blive opfattet som figuren, mens alt det andet reduceres til baggrunden for figuren.

Tan kens hierarki

Svarende til de fire øverste niveauer på interaktionens manifeste udtryksside, interaktion, ytring, sætning og ord (morf), er det latente indhold, tankerne som kommunikerer, ordnet i et hierarki med fire lag, som fungerer som baggrund for hinanden som i en kinesisk æske. Interaktionens enkelte replikker er KOMMUNIKATIVE HANDLINGER med SOCIALE KONSEKVENSER. Ytringen har informationel funktion som en informativ TEKST der har RELEVANS for modtagerne. Sætningen har propositionel funktion som HENVISNING til elementer i den omtalte situation og UDSAGN om dem med REALITETSSTATUS. Ord og morfer har konceptuel funktion som beskrivelser eller afbildinger (morfemer) af relationer og kategorier i SAGFORHOLDET. (Fonemer og bogstaver har ikke nogen mening, men kun ADSKILLELSE FUNKTION.)

Funktionernes og tankernes lag er ikke ordnet lineært, efter hinanden i tid, som den manifeste interaktions dele, men hierarkisk som logiske forudsætninger for hinanden, som lagene i et løg, eller som billeder af billeder i en ramme, i en ramme.

I den kommunikative handling: *Kommer du så? Vi spiser* er de konceptuelle elementer i sagforholdet 'du' og 'vi' og 'komme' og 'spise', og de indgår samtidigt i de propositionelle (hhv. spørgende og konstaterende) udsagn om begivenheder: 'kommer du?' og 'vi spiser'. Disse udsagn indgår sammen i en tekst og tæller så som en begrundet opfordring som er relevant for modtageren i situationen: *Vi spiser* får sin relevans dels som en begrundelse for den opfordring der ligger i *Kommer du så?*, dels af at modtageren er sulten. Hele kommunikationshandlingen har så sociale konsekvenser for både afsenderen og modtageren, nemlig at de samles og spiser.

Typer af mening

De fire lag af betydning er således ikke blot typisk knyttet til fire forskellige niveauer af interaktionens udtryksside, men opfylder fire forskellige funktioner af den manifesterede ytringshandling, og er forbundet med fire forskellige regelsystemer. Ytringen af én sætning i et interaktionsforløb kan således have fire forskellige funktioner (Togebj, 1993):

a) Den fysiske handling kan i interaktionen tælle som en sproghandling med en social relation af RET OG PLIGT mellem samtalepartnerne. Ytringen *Kommer du så?* kræver en reaktion, og forpligter taleren enten til at retfærdiggøre sin utålmodighed, eller at iværksætte eventuelle sanktioner hvis opfordringen ikke følges (Habermas, 1971).

b) Som del af en tekst skal ytringen af sætningen have informationel funktion som RELEVANT meddelelse for den specifikke modtager, som skal være interesseret i at kende informationen fremfor ikke at kende den. I dette eksempel: *Kommer du så? Vi spiser* skal modtageren være sulten, eller have som pligt at komme (Sperber & Wilson, 1986).

c) Sætningen har som udsagn den propositionelle funktion at have REALITETSSTATUS i forhold til den omtalte verden, dvs. der skal være vellykkede henvisninger i tid og rum til entiteter i den omtalte verden, fx *du*, og udsagnene om foregange (relationer, tilstande og overgange) i tid og rum mellem dem skal have realitetsstatus som hhv. opfordring og forudsigelse om noget fremtidigt som skal blive som det siges (Habermas, 1973).

d) Endelig har ytringen af sætningens ord og morfer den konceptuelle funktion at beskrive eller afbilde kategorier og relationer så de passer sammen i et anskueligt konsistent sagforhold hvor 'personer' 'kommer' til 'middagsborde' og 'spiser' deres 'mad'.

De fire niveauer og lag kan stilles op i følgende skema med de termer som Austin (1975) har indført for de forskellige niveauer i sproglig interaktion: *fatisk, retisk, illokutionær og perlokutionær*:

Funktion	interaktionel	informationel	propositionel	konceptuel
Udtryksenhed	fysisk handling	ytring	sætning	ord (morf)
Indholdsenhed	sproghandling	tekst	udsagn	kategori
Meningstype	ret og pligt	relevans og sammenhæng	realitet (sandhed)	sagforhold
Handlingstype	perlokutionær	illokutionær	retisk	fatisk

(Ordet *henvisning* bruges her om det der i andre fremstillinger kaldes *reference*. Det der andre steder kaldes *referenten*, kaldes her *den entitet i den omtalte situation som der henvises til*. I stedet for *semantisk* bruges dels *propositionel funktion* med *henvisning* og *udsagn*, dels *konceptuel funktion* med *kategorisering, beskrivelse* og *afbildning*. Grunden til at ordene *reference* og *semantisk* ikke bruges i denne fremstilling, er netop

at de af nogle forfattere bruges om den propositionelle funktion, og af andre om den konceptuelle funktion. For at opretholde skellet mellem proposition og konception har jeg afstået fra at bruge ordene *reference* og *semantisk*.)

Man kan lægge mærke til at de fire funktioner er knyttet til en ytring, som i princippet kan bestå af en enkelt sætning. Der er dog den statistiske ikonicitet mellem handlingens udstrækning i tid og tankens type at den perlokutionære funktion normalt kun kommer til udtryk i den største tidsmæssige enhed, nemlig interaktionen (med flere ytringer), den illokutionære funktion kommer til udtryk i teksten (med flere sætninger), den retiske i sætningen (med flere ord) og den fatiske i ordet. Der er således opstået følgende parallelitet: i interaktionsanalysen inddrager man nødvendigvis alle fire meningstyper; i tekstanalysen kan man se bort fra den perlokutionære funktion og undersøger kun relevans og sammenhæng, i syntaksen har man ofte set bort fra den perlokutionære og illokutionære funktion for at undersøge udsagnets sandhedsstatus, og i morfologien har man kun interesseret sig for ordenes kategorisering af sagforholdene.

Det er denne tendens til i tekstlingvistik, syntaks og morfologi at se bort fra nogle af ytringens meningstyper der har først til den fejlagtige opfattelse at meningen med en ytring også skulle være bestemt alene ved kompositionalitet, mens mening i virkeligheden kun kan bestemmes ved både kompositionalitet (i de underliggende niveauer) og funktionalitet (i forhold til de overliggende niveauer).

Sætningen

Ytringen af den manifesterede enhed en sætning (sammenkædning af ord og morfer) tæller som et udsagn i en tekst der har både konceptuel, propositionel, tekstuel og interaktionel funktion eller indhold. De fire niveauer er på udtryksiden enheder af forskellige udstrækning der indgår som dele af hinanden, og på indholdssiden forholder de sig som figur og grund til hinanden i et hierarki der bedst kan fremstilles som en løgmodel.

Sætningen beskrives med en model som både tager hensyn til det lineære forløb og de forskellige simultane meningslag. Den omfatter dels leksikalske morfemer der afbilder elementer, relationer omstændigheder der tilsammen udgør et sagforhold, dels markører for tid og sted som gør sætningen til et (propositionelt) udsagn om en begivenhed, dels signaler for relevans der gør udsagnet til en tekst, og dels indikatorer på sociale konsekvenser der gør meddelelsen til en handling. Den propositionelle funktion er underinddelt i den situationelle og den konceptuelle funktion.

	HANDLING					interaktionel funktion
konsekvens	TEKST					informationel funktion
	relevanssignaler	UDSAGN				propositionel funk.
		realitetssmarkører	BEGIVENHED			situationel funktion
	tidsmarkører		SAGFORHOLD			konceptuel funktion.
			ELEMENT	RELATION	OMSTÆNDIGHED	elementer

Grammatikken beskriver dels hvorledes sætningens manifesterede udtryksside dechifrerer

og hierarkiseres til en tolkning, og dels hvorledes det logiske hierarki af funktioner eller indholdstyper i handlingen lineariseres til et sekventielt forløb. De forskellige indholdselementer udtrykkes på forskellige måder og grammatikken beskriver således hvilke manifesterede udtryk der findes for 'genstande', 'foregange', 'omstændigheder', 'tid og sted', 'realitet', 'relevans' og 'social konsekvens' (Dik, 1989).

Når et logisk hierarki lineariseres kan man enten have rækkefølgen grund-figur (operand-operator) som fx verbum-objekt eller artikel-substantiv, eller rækkefølgen figur-grund som fx substantivrod-definitivflexiv eller verbalrod-finitivflexiv. Når et sprog som dansk lineariserer det logiske hierarki på begge måder, skyldes det at det er midt i en udvikling fra at være et overvejende flexiv-sprog til at være et overvejende isolerende sprog.

Synkroniseringen af bevidsthederne

Descartes havde efter den epistemologiske adskillelse af den udstrakte substans og den uudstrakte substans store problemer med at forklare hvorledes der tilsyneladende er en forbindelse mellem sjælen og legemet, således at sjælen kan bevæge den mekaniske krop, og sjælen føle sorg når legemet er tørstigt. Descartes forestillede sig (i et andet skrift end *Meditationerne*) at der var en tunnel mellem de to verdner i koglekirtlen som der jo kun er en af, og ikke to som af andre organer og lemmer. Den teori vandt dog ikke nogen tilslutning.

Descartes hollandske elev Geulincx fremsatte, med "teorien om de to ure", en løsning på problemet om forbindelsen mellem de to substanser som holdt sig inden for det grundlæggende dualistiske verdensbillede. Sæt man har to ure der går fuldkommen ens. Når det ene viser hel, slår det andet, så hvis man så det ene og hørte det andet, ville man tro at det ene forårsagede at det andet slog. Sådan forholder det sig med sjæl og legeme. Begge dele er trukket op af Gud, så at de går ens. Samtidig med at jeg vil det, forårsager rent fysiske love, at min arm bevæger sig, selv om min vilje i virkeligheden ikke har indvirket på mit legeme. (Russell, 1962: II 470).

Et problem af samme karakter som Descartes' om forbindelsen mellem de to substanser, opstår i sprogvidenskab om forbindelsen mellem udtrykket, som kan beskrives objektivt, og indholdet, som kun den enkelte har subjektiv, fænomenologisk adgang til; hvordan skabes og opretholdes forbindelsen, således at det materielle udtryk kan bruges som et middel til at to mennesker kan dele fænomenologiske tanker med hinanden. For det er jo det sproget kan: formidle at tankerne inde i hovederne på flere mennesker bliver de samme i den forstand at de henviser til de samme ting og udsiger det samme om tingene i den omverden som parterne har fælles. Hvorledes kan tingene i den udstrakte verden skabe kontakt mellem sjælene?

Descartes skrifter røber, ufrivilligt, en løsning på dette problem. Descartes udgangspunkt var som bekendt at det eneste sikre er *cogito*, at der er en tanke, eller rettere en tænkende ting. Med hvad er en tænkende ting? Det forklarer Descartes i følgende citat (Descartes: 1641, *Anden meditation*):

9. Men hvad er jeg da for noget? En tænkende ting. Men hvad er da en tænkende ting? Det er noget, der tvivler, begriber, hævder, benægter, som vil et eller andet, som ikke vil et eller andet, som også har forestillingsbilleder, og som sanser. Det er

slet ikke så lidt, hvis alle disse egenskaber indgår i min natur. Og hvorfor skulle de ikke gøre det? Er jeg ikke stadigvæk den selv samme, der tvivler så at sige på alt, som ikke desto mindre begriber visse ting, som hævder, at kun det og det er sandt, som benægter sandheden af alt andet, som gerne vil erkende flere sandheder, som ikke vil bedrages, som forestiller sig mangt og meget, ofte endog imod sin vilje, og som tillige sanser mange ting ved hjælp af legemets organer?

Det Descartes gør mens han sidder og skriver, er ikke (kun) at tænke, men også at kommunikere. Det ses tydeligt af den liste han opstiller for hvad det er at tænke; heri indgår nemlig ikke blot at han sanser, begriber og har forestillingsbilleder, men også at han hævder og benægter. Det er illuktionære handlinger som kun giver mening som led i en samtale mellem to personer. Det kræver et skel mellem kommunikationssituationen og den omtalte situation som kun findes i kommunikationssituationen, men ikke når en person blot har forestillingsbilleder.

Den løsning der antydes her på det epistemologiske og ontologiske spørgsmål om tankens realitet og status, kan være følgende: tanker er ikke noget mennesket har af naturen, og som så kan kommunikeres til andre når sproget er indlært, tanker er noget som skabes af den sproglige kommunikation, og som ikke eksisterer uafhængigt af denne. Den livsform som sprogspillene efter Wittgenstein (1958) kan siges at være, er også den der gør mennesket til et tænkende dyr.

Dette skal illustreres i det følgende ved en teori om at sprogspillene kun opretholdes så længe de konstituerende regler om tælle-som-mekanismen er i uafbrudt funktion på mindst 4 niveauer i tidens forløb.

Der hører mere til et stykke kommunikation end udtryk og indhold. Kommunikation er en begivenhed i den virkelige fysiske verden, som opfattes af dem der er til stede i situationen. Ved kommunikation fra den ene til de andre har de andre et sanseindtryk af den enes manifesterede handling, og det får deres tanker til at rette sig mod noget fælles tredje. Der er således fire forskellige størrelser på spil når der sker kommunikation. Hvis man tager samtalen mellem manden og konen, hvor hun siger: *Vi spiser*, er der følgende instanser i aktion: 1) KOMMUNIKATIONSSITUATIONEN (S_k), som både omfatter at hun står i køkkenet mens han ligger inde under bilen smurt ind i olie, og hvad hun tænker om ham, og han om hende, opfatter begge parter som figuren i situationen den fysiske handling at konen 2) YTRER ordene (Y), der inde i mandens hoved fremkalder 3) en TANKE (T), som i en eller anden forstand er den samme som den konen har inde i sit, nemlig om (rettet mod) 4) DEN OMTALTE SITUATION (S_o), hvor de begge i fremtiden måske sidder og spiser.

Tælle-som-mekanismen

Forholdet mellem disse fire instanser er dette at kommunikationssituationen (S_k) KAU-SALT (fysiologisk) FREMKALDER (noteret '→') en tanke hos parterne der indgår i den; de sanser den og opfatter ytringen som figuren på baggrund af personerne og omgivelserne i situationen. Denne ytringshandling (Y) TÆLLER SOM (noteret '=>') en tanke (T) rettet mod (noteret '→') den omtalte situation (S_o) fordi den har sprogfællesskabet og kommunikationssituationen som fælles BAGGRUND (noteret '[...]_B'). Det hele kan noteres i en formel således (Searle, 1995):

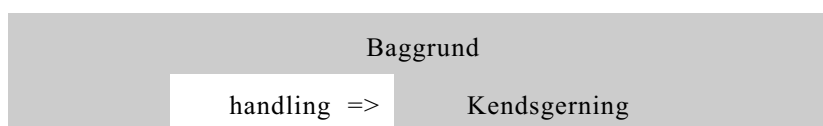
$$S_k \quad [Y \Rightarrow (T \quad S_o)]_B.$$

Det er en vigtig forudsætning for kommunikationen at ytringen kun kan tælle som en fælles tanke på baggrund af parternes fælles opfattelse af kommunikationssituationen; de tilhører det samme sprogfællesskab og kender det samme sprog, de går ud fra at de ser den samme virkelighed omkring sig (*Kommer du så?* siger konen, dvs. ind til spisebordet, som de begge kender), og de anerkender begge hvem der taler og hvem der lytter, hvad der er figuren og hvad der er baggrunden i situationen: $[Y \Rightarrow (T \dots)]_B$.

Tanken er rettet mod den omtalte situation, som ikke (nødvendigvis og ikke i tilfældet *Vi spiser*) er en del af kommunikationssituationen; tankens indhold er ikke konen i køkkenet og manden under bilen, men dem begge ved spisebordet i fremtiden. Denne rettedhed noteres ' ' fordi tanken som manden får ved at høre konens ytring, er af en sådan art at den kunne være fremkaldt af at han sad ved spisebordet (hvad han faktisk gør senere). Tankens rettedhed (dens intentionalitet) er altså en spejlrelation til det at den fysiske virkelighed kausalt fremkaldte sanseindtryk. Den tanke om dem begge ved spisebordet som fremkaldes i mandens hoved af konens ytring, er den samme tanke som den virkelige situation med dem begge ved spisebordet ville fremkalde hvis manden sad der og oplevede den: $(T \quad S_o)$.

Sprogspil

Tælle-som-mekanismen ($[Y \Rightarrow T]_B$) gør rå, individuel, fysisk adfærd til kollektive intentionale tanker (dvs. tanker rettet mod det samme). Intentionale mentale fænomener, dvs. ønsker og antagelser der har et indhold og retter sig mod noget uden for den der bærer bevidstheden, er ikke blot fysiske og intentionale, men også samfundsmæssige. De forudsætter samfundet og sprogfællesskabet og er, selv om de er subjektive, en del af kulturen.

Denne mekanisme kan man illustrere med et spil som fodbold. Det at røre en bold med sin hånd er altid et fysisk fænomen, det kan være sjovt eller væmmeligt, med vilje eller tilfældigt. Men det at røre bolden med hånden tæller i en fodboldkamp som frispark. Når en spiller har rørt bolden med hånden, fløjter dommeren, og så tager en af de andre bolden med hånden og lægger den på det sted hvor den første gang blev rørt med hånden. Så fløjter dommeren og spillerne rører derefter kun bolden med fødderne og hovedet.

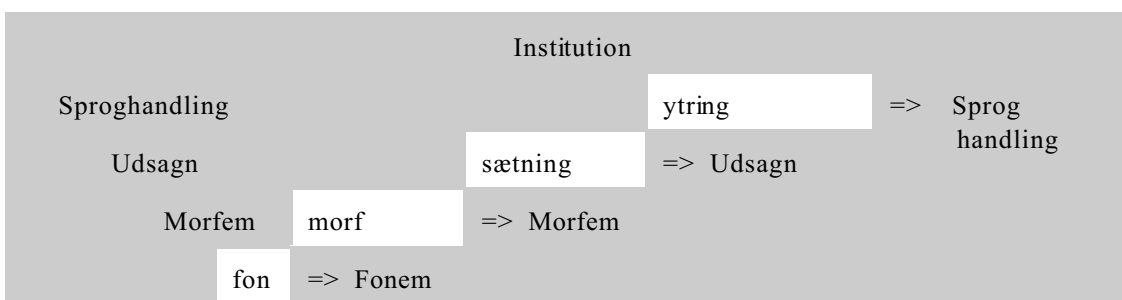
Når flere parter træder ind i et fælles SPIL, bliver alt forvandlet (i deltagernes bevidsthed) skønt intet er ændret (i den manifesterede situation), og det er den samme forvandling der sker i alles bevidsthed: handlingerne er de samme rå realiteter (fx at røre bolden med hånden); men alt bliver forvandlet i bevidstheden (den grå zone), når den indgår i et spil og accepteres som en social kendsgerning (frispark). Det er ved tælle-som-mekanismen at naturen gøres til kultur, men tælle-som-mekanismen fungerer kun når der allerede er et fællesskab om reglerne for spillet.

Inden for spillet kan man gøre rå realiteter til sociale kendsgerninger. Uden for spillet tæller den fysiske handling ikke som noget som helst. Tælle-som-mekanismen forudsætter fælles bevidsthed, ikke om den omtalte situation, men om spillet. Præcis det samme gælder sproget. Ytringen af bestemte lyde, eller tegningen af bestemte figurer, tæller kun som middel til kommunikation af tanker, når man spiller sprogspil, dvs. på baggrund af sprogets fælles regler. Når man er inde i sprogspillet, tæller det at puste ud med tungen hævet på en bestemt måde, og læberne rundet som fonemet [u], fx i *du*, men uden for sprogspillet opfattes denne adfærd vist nærmest som et ufrivilligt suk eller vræl: *uh*.

Tælle-som-mekanismen dækker nogenlunde det samme som af andre kaldes kommutationsprøven; man udskifter i en bestemt ramme, fx *m_le* eller *hun skrev ___ bogen*, det ene segment med det andet, fx *mile: mele: mæle ...* og *hun skrev i bogen, på bogen, om bogen ...*, og hvis det giver betydningsforskel, er segmentet et fonem, hvis det giver den samme betydningsforskel hver gang, er det et morfem. Tælle-som-mekanismen er dog en mere avanceret test end kommutationsprøven, for den siger *Y tæller som T på baggrund af B*, så man kan også udskifte baggrunden og se hvilken betydningsændringer det giver på Y: *i bogen: i 1897: i to uger ...*

Sprogets niveauer

Det forunderlige at mennesker ved hjælp af fysiske handlinger kan dele tanker med hinanden i et sprogfællesskab, kan forklares ved stadige aktiveringer på sprogets fire niveauer af tælle-som-mekanismen, som siger: den sproglige ytring tæller som fælles tanke på en fælles baggrund: ($[Y \Rightarrow T]_B$). Ytringen af foner (lyde) tæller som fonemer (sproglyd med adskillende funktion) på baggrund af det morfem det indgår i; ytringen af et morf tæller som et morfem på baggrund af det udsagn det er en del af; ytringen af en sætning tæller som et udsagn på baggrund af den teksthåndling som den udtrykker, og en ytring tæller som en sproghandling på baggrund af en samfundsmæssig institution som kommunikationen indgår i. Det hele kan fremstilles således:

For hvert niveau gælder det at en eksemplarhandling fungerer som en typehandling på baggrund af typen på det højere niveau. Det vil omvendt sige at typen på det højere niveau kun kan realiseres gennem (rækker af) eksemplarhandlinger på det lavere niveau. Det er det der kaldes PRINCIPPET OM FUNKTIONALITET: en individuel fysisk handling på ét niveau (dvs. fon, morf, sætning eller ytring) tæller kun som en social kendsgerning (hhv. fonem, morfem, tableau eller sproghandling) hvis den har en relevant funktion i

forhold til den helhed som den indgår i (hhv. morfem, udsagn, sproghandling og institution).

En fysisk enhed har ikke i sig selv noget præcist indhold, den har ikke i sig selv en præcis værdi, betydning, mening eller funktion, men en række mulige værdier, betydninger eller meninger. Enheden får først indsnavret mulighederne til én præcis funktion når den realiseres på baggrund af en større enhed (Hirsch, 1967).

Skrivningen af bogstavet *ø* tæller som fonemet /ø/ i ordet *dør* som verbum i sætningen *han dør*, mens det tæller som fonemet /ö/ i ordet *dør* som nominal i sætningen *luk den dør!* Ordet *i* betyder 'med placering på og omgivet af' i sætningen *kaffen i koppen er kold*, mens det betyder 'under et tidsrum af' i sætningen *hun ventede i 4 timer*. Sætningen *Kan du nå saltet* tæller som en opfordring hvis den ytres ved frokostbordet til en af de andre, mens den tæller som et spørgsmål, hvis det er den lille købmandskone der ytrer den til den høje kommis, når hun er ved at afgøre hvor højt hylden med saltet skal sidde.

Meningen med ytringen af en sætning er således ikke alene bestemt ved kompositionalitet, dvs. som summen af meningen med delene og meningen med måden de er kombineret på. Den må også altid være bestemt ved funktionalitet, dvs. ved hvilken plads den skal udfylde i den tekst og sproghandling den indgår i (Harder & Togeby, 1993).

Denne dobbelte bestemmelse, det at meningen med en given sproglig udtryksstørrelse ikke blot er bestemt ved meningen med dets dele, men også ved dens funktion i en større helhed, sikrer at der både er parallelitet (ikonicitet) i tid mellem udtryk og indhold, og at udtrykket kan være deleligt, mens indholdet er udeleligt. Forbindelsen mellem de to "substanser" består i at kommunikationsparternes fælles mening, bestandig bekræftes, nemlig hver gang tælle-som-mekanismen fungerer således at afsender og modtager får samme indhold inde i hvert sit hoved. Bekræftelsen sker på alle sprogets niveauer: det fonetiske, det morfematiske, det syntaktiske og sproghandlingsniveauet. Det foregår således næsten som Geulincx to ure: de to parter bevidstheder er synkroniserede, den ene siger noget og den anden forstår det. I tilfældet kommunikation er det blot således at den enes tale faktisk er årsagen til den andens tanker (Togeby, 2000).

Litteraturliste

- Austin, John, (1955, 1975). *How to do Things with Words*, Oxford University Press, Cambridge, GB. Dansk oversættelse ved John E. Andersen og Thomas Bredsdorff (1997). *Ord der virker*. København: Gyldendal.
- Bateson, Gregory (1967). *Style, Grace and Information in Primitive Art*. In Gregory Bateson, (1978). *Steps to an Ecology of Mind*. London: Granada Publishing.
- Bateson, Gregory (1970). *Form, Substance and Difference*. In Gregory Bateson (1972, 1978): *Steps to an Ecology of Mind*. London: Paladin.
- Bateson, Gregory (1978). *Steps to an Ecology of Mind*. London: Granada Publishing.
- Clark, Herbert H. (1996). *Using Language*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Descartes (1641, 1966) *Metafysiske meditationer*, oversat af Poul Dalsgård-Hansen. København: Berlingske Forlag.
- Dik, Simon C. (1989). *The Theory of Functional Grammar. Part I: The structure of the*

- clause*. Dordrecht: Foris.
- Gade, Anders (1997). *Hjerneprocesser. Kognition og neurovidenskab*. København: Frydenlund.
- Habermas, Jürgen (1971). *Vorbereitende Bemerkungen zu einer Theorie der kommunikativen Kompetenz*. In Jürgen Habermas/Niklas Luhman (1971). *Theorie der Gesellschaft oder Sozialtechnologie - Was leistet die Systemforschung?* Frankfurt am Main: Suhrkamp Verlag.
- Habermas, Jürgen (1973). *Wahrheitstheorien*. In J. Habermas (1973): *Wirklichkeit und Reflexion*, pp. 211-265. Pfullingen,
- Halliday, M.A.K. (1994). *An Introduction to Functional Grammar*, London: Edward Arnold.
- Harder, Peter and Ole Togeby, 1993: Pragmatics, cognitive science and connectionism. In *Journal of Pragmatics* 20, 467-492, North-Holland
- Hirsch, A.D. (1967). *Validity in interpretation*. New Haven, CT: Yale University Press.
- Hofstadter, Douglas R. (1980): *Gödel, Escher, Bach: an Eternal Golden Braid*. New York: Vintage Books.
- Kant, Immanuel, (1781, 1966). *Kritik af den rene fornuft, med indledning, oversættelse og noter af Justus Hartnack*, København: Berlingske Forlag.
- Partee, B. H. (1984). Compositionality, i Fred Landman & Frank Veltman (eds): *Varieties of Formal Semantics*, Dordrecht.
- Bertrand Russell (1962). *Vestens Filosofi*, oversat af Elsa Gress, København: Munksgaard.
- Searle, John R. (1983): *Intentionality: An Essay in the philosophy of Mind*, New York: Cambridge University Press.
- Searle, John R. (1995). *The Construction of Social Reality*. Harmondsworth: Penguin
- Sperber, Dan, and Deirdre Wilson, 1986: *Relevance*. Blackwell, Oxford.
- Togeby, Ole (1993). *PRAXT. Pragmatisk tekstteori 1-2*. Århus: Aarhus Universitetsforlag.
- Togeby, Ole (2000). Anticipated Downward Causation and the Arch Structure of Texts. In Peter B. Andersen et al. (ed): *Downward Causation. Minds, Bodies and Matter*, Århus: Aarhus University Press.
- Wittgenstein, Ludwig, (1958, 1971). *Filosofiske undersøgelser*, oversat af Jes Barsøe Adolphsen og Lennart Nørreklit. København: Munksgaard.